

A close-up portrait of Jiří Příbáň, a middle-aged man with dark hair and light eyes, wearing a dark suit jacket over a white button-down shirt. He is looking slightly to the right of the camera with a subtle smile. His hands are resting on a dark surface in front of him, and he is wearing a watch on his left wrist and a ring on his right hand.

Jiří Příbáň

Tyranizovaná spravedlnost

Rozhovor

s Karlem Hvížd'alou

The logo for 'portál' features a stylized, metallic-looking circular graphic composed of horizontal lines of varying lengths, creating a sense of depth and movement.

portál

**Jiří
Přibáň**
**Tyranizovaná
spravedlnost**

Rozhovor
s Karlem Hvížd'alou

portál

Copyright © Karel Hvižďala, Jiří Přibáň, 2013

Introduction © Petr Pithart, 2013

Photos © Jan Malý jr., 2013

© Portál, s. r. o., Praha 2013

ISBN 978-80-262-0562-3

... esencí spravedlnosti je autorita zákonodárce... Všechna spravedlnost spočívá v obyčejí, a to z toho prostého důvodu, že je uznáván. To je tajemný základ její autority.

Michel de Montaigne

Spravedlnost má budoucnost a spravedlnost je pouze potud, pokud je možná událost, kterážto událost přesahuje kalkul, pravidla, programy, anticipace atd. Toto přesahování spravedlnosti přes právo a kalkul, přesahování neprezentovatelného přes to, co lze vymezovat, nemůže a nesmí sloužit jako výmluva případného vyhýbání se právně-politickým zápasům v rámci instituce a státu... Je-li nekalkulovatelná a darující idea spravedlnosti ponechána sama sobě, ocitá se příliš blízko zlu, dokonce ještě něčemu horšímu, neboť se jí vždy může zmocnit zcela zvrácená kalkulace.

Jacques Derrida

Z hluku dobývat řád

Obsáhlým rozhovorem s filozofem práva Jiřím Přibáněm završuje mediální analytik (ale také pilný novinář a publicista) Karel Hvizďala svůj velký projekt. Genezí i šíří záběru jde o dialog, rozprostraněný v čase i prostoru s velkorysostí u nás nebývalou.

Před osmadvaceti lety začal rozmlouvat s filozofem Václavem Bělohradským (*Myslet zeleň světa*), později pak s politologem Jacquesem Rupnikem (*Příliš rychle unavená demokracie*) a nyní naposledy s právníkem Jiřím Přibáněm. Poslední rozhovor trval devět let.

Všechny tři Hvizďalovy partnery kvalifikovala pro tento typ rozhovoru nejen jejich odborná erudice, ale především bytostná potřeba a také schopnost přesahovat konvenční limity jejich disciplín. Nejsou a nebyli pouhými filozofy, politology nebo právníky. Každý z nich je k tomuto hledání navíc předurčen svou občanskou angažovaností v zemi, kterou dnes spíše jen navštěvují, s níž ale cítí silnou sounáležitost.

Žánr dlouhého, celé roky se vyvíjejícího rozhovoru – něco jako časosběrný filmový dokument – není ve světě neobvyklý, aniž by byl ovšem běžný: neobvyklý je u nás, kde se knížka-rozhovor vystříhne za pár dní, maximálně týdnů. Dlouhý rozhovor, nakonec pečlivě redigovaný, má své výhody a jistě i nevýhody: teprve během času se ukazuje, co se v našem světě skutečně mění a co ve skutečnosti zůstává. Co je pouhý povrch a co jsou pouhá zdání, co jsou konstanty lidského pobývání

na tomto světě a co je jeho jen mediálně trivializovaný povrch. Je tu tedy třeba vypracovaného odstupu, aby co se řekne dnes, nebylo zítra passé. Odstupu, který ve zmíněných rozhovorech oceňujeme nejen jako erudici, ale i jako moudrost. Jako naakumulovanou zkušenost se světem i s našinci v něm. Nevýhody (rozhovory postrádají „živost“) jsou bohatě vyváženy tím, že zpovídání po sobě zanechávají texty, které by mohly být součástmi jejich monografií.

Šanci na takový odstup sebou přinášejí už životní osudy účastníků rozhovoru. Karel Hvížďala žil v německém exilu dvanáct let, Václav Bělohradský dvacet let působil v exilu italském a dodneška v Terstu přednáší; pařížský Jacques Rupnik se u nás narodil a zabýval se na zahraničních univerzitách také našimi problémy i v době, kdy mu byla země uzavřena; Jiří Přibáň žije a přednáší ve velšském Cardiffu. Ten ovšem již nikoli v exilu, ani jako emigrant, ale jako řádný český profesor ve světě. Všichni tři dnes dělí svůj pobyt na zemi mezi cizinu a domov. Všichni tři se často a otevřeně vyslovují v domácích debatách, někdy i v politických sporech. Ještě nějaká další taková učená, a přitom angažovaná, rozhledem světová a starostmi zároveň česká trojice (vlastně 3 + 1) se u nás zatím nenajde.

Hvížďalova „trilogie“ je tak u nás něčím unikátním: tři zralí vzdělanci (a nezapomínejme na poučeného tazatele) jsou po dlouhých desetiletích vůbec prvou „českou“ garniturou myslitelů, která už zcela normálně žije, myslí a jedná ve velkém světě a zároveň doma. Právě to je hlavním přínosem těchto rozhovorů: poprvé je u nás do hloubky analyzován a pojmenován stav soudobého světa, Evropy a naší země sub specie filozofie, politologie a jurisprudence (věda o právu). Analýzy propojuje a posouvá svými soustředně zaměřenými, poučenými otázkami tazatel Karel Hvížďala.

V poslední knize trilogie si Jiří Přibáň a Karel Hvizďala vytkli za úkol hledat, znovudobývat a vytvářet řád z mediálního hluku dnešního světa. Z privatizované, „příliš hlučné“ společnosti, která stále více ztrácí smysl pro veřejné, obecné, univerzální.

Novinář se ve Hvizďalovi nezapře: dbá o to, aby debata nikdy příliš dlouho neutkvívala ani v obecnostech, ani jen ve velkém, světovém, evropském měřítku: neustále se vracíme domů, do našich vážných i triviálních situací, do pochopitelných i zbytečných nedorozumění, do denních sporů.

Otázky kdo jsme, my Češi, Moravané a Slezané, odkud a kam jdeme, kladou všichni zúčastnění a zkoumají odpovědi na ně s neustálým ostrým vědomím existence dalších a dalších obzorů okolního světa i světa vůbec. Světa středoevropského, evropského i světového. Filozof a právník Přibáň nás tak chtě nechtě vytahuje z provinciální myšlenkovité kaše, do které notoricky zabředáme. Z neschopnosti najít míru sebekritičnosti na jedné straně i vlastní kvality na straně druhé. Vždyť manko sebevědomí žije u nás často v křečovitém objetí s pošetilou obranářskou namyšleností: co my jsme zažili, jak jsme byli opouštěni a zrazováni, jak my jsme trpěli, o tom nikdo nemá představu... my víme své a nenecháme se jen tak chytit na vařenou nudli...

Stav naší země se však ani Jiřímu Přibáňovi nejeví v těchto širokých souvislostech beznadějně, jak tu začíná být obvyklé. I toto naše nařikavé rozpoložení je předmětem jeho analýzy.

Jak tedy z toho ven? Přibáň s Hvizďalou nás vedou především k pořádku v pojmech, ve slovech. A hned potom také v institucích. To jsou základní stavební kameny zdravé společnosti. Stav země se může začít zlepšovat, až když si začneme navykat na přesnější, ukázněnější rétoriku, než jakou nám vnucují média.

Právnický Příběh opakovaně připomíná: s pomocí jasných slov a sdělné rétoriky se musíme nejdříve umět dohodnout na tom, co je správné. Pak se bez obav do nekonečna přeme o to, co je dobré. My se ale přeme většinou rovnou o dobro a zlo, jež pošetile, s mediální podporou v zádech, rozeznáváme v každém sporu.

Správné a dobré, veřejné a soukromé, centrum a periferie, zákon a spravedlnost, ústava a ústavnost, tržní a „kmenové“ hospodářství, násilí a legitimita, emotivní jazyk médií a chladný jazyk práva, ústava jako text a jako kontext, demokracie jako volby a demokracie jako pevná pravidla, suverenita ústavní a suverenita etnického národa – to všechno a mnoho dalších pojmů, často dvojic v nejednoduchém vzájemném vztahu, otevírá před námi Jiří Příběh s výzvou, abychom si v nich udělali pořádek. Přidává originální pohled na současné výtvarné umění – nikoli jako na osobní „koníček“ filozofa, ale jako na součást veřejného života.

V knize-rozhovoru budeme tedy neustále uváděni do všech možných souvislostí v čase i prostoru. Kontexty, souvislosti jsou tak vlastně hlavním tématem rozhovoru, stejně jako jeho základní metodou. Kontexty a komentáře ke kontextům. Knihu jako celek by bylo možné charakterizovat jako důsledné, systematické „zakontextovávání“ reálií soudobého světa, českého pak zvláště.

Taková kniha se vskutku nemůže narodit za pár týdnů. A nemůže hned tak zastarat. Zastarat mohou mediálně nafouklé a zdramatizované aféry doma i v cizině, nikoli problémy, když je uchopí otevřeně myslí na obou stranách rozhovoru.

Příběh i Hvíždala v rozhovoru znovu a znovu obracejí každé důležité použité slovo, každý nosný pojem ze strany na stranu, z rubu na líc a obráceně a nepokročí v tázání a odpovídání dál, dokud se nedohodnou na jejich významu, genezi a neupozorní zároveň na scestné interpretace.

Vypadá to, že se přímo programově shodnou v neochotě utíkat v nejistotách a rozpacích k neologismům, kterými se dnes řada myslitelů nejen u nás doma pokouší zmocnit nestálé, proměňující se reality. Posedlost očišťováním a upřesňováním významů pojmů je velká ctnost autorů této knihy-rozhovoru. Jejich hlavní ctnost. Jako je, myslím si já, rozšířenou nectností pomáhat si dnes novými a novými slovy, přičemž jejich novost spočívá často jen v jejich „předkládávání“ a nadužívání předpon. Měli bychom si pokud možno vystačit s „klasickými“ pojmy, jejichž významy razily a nakonec ustálily generace myslitelů před námi – to je vyslovený imperativ, morálka tohoto rozhovoru. Jinak si v „hlučné“ společnosti, plné slovního balastu prodejných slov, nemůžeme porozumět, a už vůbec se nedokážeme na ničem dohodnout, nýbrž jen šokovat (a děsit!) rádoby originalitou. Výjimky necht' jsou právě jen výjimkami.

Kultivovaná rétorika je podle Jiřího Přibáně životodárnou silou demokracie. Dnes nás podle něj ohrožuje především uvadlý a upadlý jazyk. Často je to jazyk manažerů. „Je třeba... přestat mluvit jejich jazykem, v němž je možné vše převést na audity nebo úspory... Úkolem skutečných elit je vymést z veřejného prostoru diktaturu jazyka ekonomů.“

V textu knihy-rozhovoru, trpělivě a svědomitě explikujícím své stavební kameny, se člověk cítí bezpečný, i když ta či ona zpráva o stavu světa, Evropy či Česka není zrovna povzbuzující. Bezpečný v tom smyslu, že s Přibáněm a Hvižďalou je možné držet krok i pro neprávnicka a nefilozofa, dokážou totiž tlumočit a sdělit i komplikované soudobé hrozby. Jako jediný možný (další) začátek obnovy či opravy dnešního světa.

S Hvižďalou a s Přibáněm se tak ocitáme ve starosvětské dílně na údržbu a opravu slov a pojmů, v níž obezřetně vybírají, znovu a znovu v ústech i na displeji obracejí, dále brousí a přibrušují slova vhodná

– a nevhodná odhazují do bedny se zmetky. Bývá brzy plná a musí se znovu a znovu vynášet. Filozof Příbáň je v tomto ohledu uměřený, trpělivý, vnitřně zkázněný „klasik“, rozhodnutý odolávat mediálně svůdnému pokušení vyřídit si to se světem siláckými slovy, siláckým jazykem. Jeho tvrdá, pod povrch jdoucí kritika soudobé společnosti není „depolitizací hněvem“, což je dnes už pomalu norma, ale přesvědčivou „delegitimizací“ pokleslých praktik jazykovou přesností, kázní.

Vskutku, na začátku nejen bylo, ale pořád je slovo. Přesné slovo, které je na svém místě a ví o svých souvislostech. Nejen na začátku všech začátků, ale také na začátku každé smysluplné nápravy věcí lidských.

Květen 2013

V Česku homo politicus neexistuje

Karel Hvížďala: *Chceme vést dialogy především o právu, ale začal bych médii, protože na počátku spravedlnosti byl logos, řeč či jazyk, jak napsal v Síle zákona Jacques Derrida. Ve Velké Británii některé noviny v roce 2004, kdy začínáme s našimi rozhovory, změnil formát: jsou menší – kdysi byla tato velikost vyhrazena tabloidu, tedy bulváru. Má formát vliv na obsah novin, na používání slov a jejich obsahů? Proměňuje to vztah ke spravedlnosti?*

Jiří Příbáň: Obsah novin se v Británii změnil dříve než formát. Formát naopak reflektuje změnu obsahu a reaguje i na změnu přístupu lidí k novinám. Dříve bylo mezi určitými profesemi zvykem udělat si v poledne přestávku a číst noviny. V neděli se v rodinách otevřely *The Sunday Times* a noviny se studovaly. Tento typ kultury je nenávratně pryč. Dnes se noviny čtou ve vlaku nebo v autobuse, často v elektronických čtečkách, a změna formátu je reakcí na zrychlené čtení. Ale máte pravdu v tom, že tyto změny posilují v médiích transfer „horkých“ emocí na úkor věcných informací a dat, což proměňuje jazyk tak, že těžko umožňuje dohody, které je možné dosáhnout například prostřednictvím „chladného“ jazyka práva.

The Guardian, jako intelektuální, náročné noviny, se za této situace chovají jak?

The Guardian, založený v roce 1821, byl také donucen změnit po velké čtenářské diskusi v roce 2005 formát, i když ne na bulvární, ale o něco větší, tzv. berlínský. Klasický velký, tzv. broadsheet formát si

tak dosud uchoval jen konzervativní *The Daily Telegraph* a také nedělní vydání *The Times – The Sunday Times*. Jako první začal se změnou formátu *The Independent*, který tím dosáhl jistého, i když také pouze časově omezeného komerčního úspěchu. Noviny *The Times* měly po určité době dvojí vydání broadsheet, širokého formátu, a tabloidu, menších bulvárních novin. Tabloid se ukázal jako mnohem úspěšnější. *The Guardian* o této změně začal vážně uvažovat, protože mezi levicovými deníky začal ztrácet právě proti *The Independentu*. V pozadí byly i radikálnější postoje *The Independentu* a jejich bulvární způsob prezentace zpráv. Dnes se tento list už blíží zřetelně bulváru.

I když The Independent vznikl právě díky posunům seriózního tisku směrem k bulváru a poté, co například noviny The Times koupil Rupert Murdoch...

Ano, v tom je paradox. *The Independent* byl založen bývalými novináři z *The Daily Telegraph* v roce 1986, tedy v době, kdy současně Rupert Murdoch koupil *The Times* a změnil jejich novinářský styl. Také proto tehdy část veřejnosti očekávala, že *The Independent* bude deníkem informativním, zpravodajským a náročným svým kulturním obsahem. Měl to být deník, v němž nebude na první stránce lady Di. Dnes je to deník, kde na první stránce najdete každý den rozstříleného vojáka z Iráku a pod fotografií slogan: Blair vám zase lhal. Místo věčného popisku stojí návštěví bulvárního zpravodaje.

A takovéhle noviny dělají titíž lidé, kteří kvůli bulvarizaci opustili The Daily Telegraph?

Ne! Redakce se obměnila. Seriózní *The Independent* se po čase dostal na pokraj bankrotu, což majitele vedlo k rozhodnutí umístit *The Independent* na novinové krajině vlevo od *The Guardianu*. *The Guardian* byl klasický levicový liberální deník a *The Independent* plul ve vakuu mezi *The Guardian* a pravicovým *The Daily Telegraph*, což jim začalo ubírat čtenáře. S válkou v Afghánistánu a později v Iráku se *The Independent* orientoval jednoznačně protivládně, protiválečně a začal jakoby mluvit za levicové voliče znepokojené a rozčarované z levicové vlády Tonyho Blaira, který de facto provozoval pravicovou politiku.

K čemu může vést taková změna formátu i u seriózních novin?

Taková změna samozřejmě bude mít vliv na to, jak noviny budou vypadat a jak se budou prezentovat. Když ještě byla možnost otevřít současně *The Times* ve velkém i v malém formátu, šlo sice obsahově i zpravodajsky o stejné noviny, ale výsledný dojem z přečtení byl úplně jiný.

V čem?

Jak říkal již Marshall McLuhan: *Medium is message*, tj. médium samo je zprávou, určuje způsob, jakým zprávy přijímáme a interpretujeme. Tato McLuhanova slavná zkratka se sice neustále omílá a paradoxně se i z ní stalo mediální klišé, ale nikdo jejímu autorovi nemůže upřít, že v ní pomocí tří slov naprosto přesně popsal mediální realitu. Médium proměňuje tištěné slovo, i když je do něj přeneseno ve stejném rozsahu a má stejný obsah. Zprávy jsou jiné. V malém formátu hraje titulky

na tiskové straně mnohem větší roli, a tudíž i celá tisková strana se čte jinak. Velikost média, titulků a fotografií ovlivňuje recepci, čtení zprávy.

Která média dnes ve Velké Británii reflektují skutečnost do hloubky, aby se občan mohl ve světě a před volbami orientovat?

Intelektuálnější reflexe reality najdeme spíš tam, kde je zachováno kvalitní zpravodajství a publicistika, což nepochybně platí o BBC. Ale i na tuto stanici je velký tlak ze strany politiků i veřejných institucí, aby náležitě hospodařila se svěřenými finančními prostředky a soutěžila na pomyslném trhu mediální sledovanosti. BBC tlak k bulvární kultuře či kultuře senzace dokázala chytře rozložit do různých programů. BBC dnes už nejsou jen dva programy, hlavní zpravodajský a zábavní a druhý naučný a kulturní. BBC dnes představuje několik desítek digitálních programů, své portfolio rozložila do řady stanic a snaží se vyhovět jak masové kultuře zábavy, tak i náročnějšímu zpravodajskému a vzdělávacímu servisu, což musí dělat ze zákona. Na BBC je zajímavé ale i to, že konkuruje soukromým televizím a má vyšší sledovanost i než komerční stanice včetně úspěšné Murdochovy Sky-TV. Společnost tam na fragmentarizaci a digitalizaci mediálního trhu reagovala opačně než v České republice. Když se v České republice otevřel trh privátním televizním, tato média se stala nejsledovanější. Ve Velké Británii má stále většinu BBC.

To ale způsobily tři faktory: zaprvé, že Nova začala vysílat na nejlepším kanále, zadruhé, že vysílala programy, které tu dříve nikdo nemohl sledovat, a zatřetí, že se stala symbolem změny. V Británii si BBC vychovávala své náročné posluchače kvalitním zpravodajstvím a publi-

cistikou od dvacátých let, u nás od samého počátku byla Československá televize nástrojem propagandy totalitního systému.

V Británii jsou skutečně lidé na kvalitní novinařinu zvyklí a vyžadují ji především od BBC. Jejich vysílání se také nazývá servisem – a slovo servis je velice důležité: Oni poskytují službu a jsou zodpovědní za její kvalitu. Pokud udělají něco špatně, jsou nuceni z toho hned vyvodit důsledky. Bylo to jasně vidět na problémech, které BBC měla s Gilliganem* po vydání zprávy Lorda Huttona: ač měli šéfové podporu veřejnosti, museli odstoupit proto, že zprávy, které BBC vysílala, nebyly úplně přesné. V české zpravodajské kultuře by to nebyla vůbec aféra. Toho by si tady nikdo nevšiml a ani by se tím nikdo nezabýval.

Dříve seriózní noviny už svou velikostí signalizovaly, že jsou „těžké“, že analýzy a eseje vyžadují od čtenáře větší soustředění a spoluúčast. Nezastíraly, že něco vědět, něco se naučit, není jen zábava: Nezabavuje nás tento trend k bulvarizaci odpovědnosti za život, který žijeme? Neoslabuje naši schopnost vnímat komplikovanost světa, která naopak vyžaduje velkou kompetenci? Život je čím dál složitější a média jsou čím dál triviálnější a hlučnější. Tento stav je nebezpečný, protože nám bere možnost se kvalifikovaně rozhodovat...

* Šlo o spor poradce premiéra Blaira Alastaira Cambella, který měl údajně nechat měnit formulace ve zprávě tajných služeb před zahájením zásahu v Iráku, s Andrewem Gilliganem, zpravodajem BBC v Iráku, jenž měl informace od experta Davida Kellyho, který po zveřejnění svého jména spáchal sebevraždu. (Pozn. K. H.)

Žijeme nepochybně v komplikované a mediálně i jinak hlučné společnosti, ve které si z chaotického hluku teprve vybíráme, co je důležité a smysluplné. Sociální řád vlastně vzniká touto selekcí informací z neuspořádaného hluku. To je proces, který rakousko-americký kybernetik a filozof Heinz von Foerster popsal jako selektivní proces vytváření řádu z hluku, tzv. *order from noise*. Inteligence je potom schopnost vybírat si z chaotického hluku údaje informace, které jsou pro nás relevantní a důležité. Naše společnost je příliš složitá a komplexní, a proto první operací musí být právě selekce a redukce complexity. Pro takovou operaci potom potřebujeme nejen deklaratorní, ale i tzv. imperativní programování definující příkazy, které jednotlivé programy ve společnosti musí plnit. Zatímco deklaratorní programování v kybernetice i společnosti říká, *co* má program splnit, imperativní programování definuje, *jak* se k takovým cílům musíme dostat. Tento rozdíl mezi „co“ a „jak“ je pro pochopení toho, jak funguje dnešní společnost a její politický nebo právní systém, zcela zásadní. Imperativ již není prostý příkaz, ale součást složité procedury umožňující fungování moderní společnosti.

V takové společnosti si potom musíme položit otázku, co od médií vlastně chceme a jak mají fungovat i jak mají být právně nebo politicky regulována. Pro současnou moderní společnost je typická její komplexita, tj. složitost a často i nepřehlednost vzájemných sociálních vazeb a sítí. Každá sociální komunikace potom redukuje tuto komplexitu na únosnou mez, abychom vůbec byli schopni vzájemně si porozumět, domluvit se a v této společnosti žít. Komunikovat můžeme tehdy, když si nejprve něco z tohoto komplexního světa vybereme, a teprve pak se o tom můžeme začít bavit. Média dělají totéž. Redukují složitost výběrem určitých témat, která se tak ocitají v řece masmediální komunika-

ce. Pokud ale chceme, aby v nás média vytvářela pocit odpovědnosti, tak mi připadá, že na ně nakládáme strašně velké sociální očekávání a důležitost, která jim ani nepřísluší. V takovém případě bychom od médií chtěli vlastně určitou formu mediální socializace (telesocializace, radiosocializace, internetsocializace apod.). Taková telesocializace byla možná před padesáti či čtyřiceti lety v Evropě nebo donedávna v Indii, kde televize měla jednoznačně vzdělávací efekt. Proto se říká, že v řadě zemí televize přispěla k tvorbě a kultivaci demokratického systému, ale v současnosti tomu tak není. Pocit odpovědnosti v současné demokratické politice neexistuje a média ho nemohou suplovat. Média jen reflektují společnost, která pocit odpovědnosti již dávno ztratila. Jde o to, jestli od médií nepožadujeme příliš, když od nich chceme takovou záchrannou brzdu v podobě vytváření politické či občanské odpovědnosti.

Ale popmédia či marketingová média neredukují informace, ale nahrazují je emocemi – to už je přece jiná kategorie posunu, ne?

Emoce je jedna z možností, jak redukovat informace. S touto možností se pojí vysoké riziko sociální manipulace. Orwellovy „dvě minuty nenávisť“ dávkované totalitní mocí mají své demokratické konkurenty v mediálně politických „kotlích“, ve kterých se suplují demokratická výměna názorů, jež se předvádí nejen jako spor dvou stran, ale často i jako spor dobra se zlem. Spojuje je vyprázdnění jakéhokoli kontextu, bez něhož si nelze utvořit vlastní názor. Lidé ztrácejí schopnost komunikovat a stávají se součástí mediálního davu, který nedokáže popsat a porozumět své vlastní situaci. Dnešní mediální dav je politicky méně nebezpečný než davy, jejichž psychologií se zabýval na konci 19. století, tj. v době vzniku masové společnosti, Gustave Le Bon,

ale i v jeho jednání je typická především masová nápodoba charismatických celebrit. Diváci pláčou a dojímají se, avšak tyto slzy nejenže svět nevidí, ale dokonce diváci sami postrádají schopnost vidět vnější svět přesahující mediální realitu. Existuje jen absolutní diktát pocitu a přítomnosti, přesně jako v dystopickém románu Aldouse Huxleyho *Krásný nový svět*, v němž vlastní myšlenka představuje ohrožení stability celé společnosti. Je více než zřejmé, že dnešní média, ale i finanční instituce, politické strany, lékařská věda nebo sportovní zápasy produkuje nejrozmanitější obměny drogové substance *soma*, jež má zabránit smutku, bolesti a především jakýmkoli intelektuálním pochybnostem. Média jenom odpovídají na touhu dnešního člověka po nových dávkách *soma*, které mu na rozdíl od Huxleyovy literární verze „krásného světa“ nemusí ordinovat žádná osvícená totalitní moc. Za tuto tyranii slasti ovšem média nemohou, spíš jsou jedním z mnoha jejích symptomů.

V době Spiegel aféry v roce 1962 a Watergate v roce 1972 ale média roli záchranné brzdy hrála, takže my kritici na nich vyžadujeme jen něco, s čím si sama začala. My od médií přece nechceme něco navíc, spíš aby si svou důstojnou roli zachovala...

S tím souhlasím, média mají otevírat konflikty v politice, poukazovat na nedostatky a vytvářet potřebné kontrolní napětí. Média nemají být konsenzuální, ale mají být konfliktní. Nepochybně to platí ve vztahu k politice. V tom je jejich politická funkce. Média se podílejí na vytváření politické kultury nepřímou tím, že jsou kritikem a hlídačem politiky a politiků. Nelze však očekávat, že by média dokázala vytvářet a upevňovat demokratické či liberální hodnoty namísto politických institucí, jako jsou vláda, parlament, soudy či samosprávné orgány. Média ve

společnosti nemohou bezprostředně utvářet morální či politický řád, mohou nanejvýš působit jako jeho vnější kritická reflexe.

Když vláda, parlament, soudy či samosprávné orgány v postkomunistických zemích nefungují, není odpovědnost médií v takovém prostředí vyšší?

Média tvoří součást toho, co se obvykle označuje jako veřejná sféra, což je oblast, ve které se společenské problémy transformují v problémy politické. Nikdo předem neví, co se stane politickým problémem, a co naopak zapadne a bude zapomenuto, protože každá společnost, jak v odkazu na zmiňovaného von Foerstera říká i německý sociolog Niklas Luhmann, je „informační šum“, jehož redukcí teprve vzniká sociální řád. Hlavní odpovědnost médií v každé, nejen postkomunistické společnosti, spočívá v tom, že by měla zabránit záměrnému zapomínání důležitých politických problémů. Média musí být hlavní pojistkou proti jakýmkoli „tlustým čarám za minulostí“, ale i jakýmkoli čarám znemožňujícím kriticky se vyjadřovat k přítomnosti, ať se již jedná o amnestie pro zkorumpované politiky nebo vytváření nových národních mýtů. Média mohou politiku „iritovat“, ale nemohou nahradit její vlastní instituce a rozhodování. Také proto nemůže žádná „mediální odpovědnost“, o které se zde takto metaforicky bavíme, nahradit politickou či morální odpovědnost. Společnost, v níž by novináři měli kultivovat politiky, by byla jen jinou verzí Rousseauova osvícenského *pedagogického ideálu*. Ve skutečnosti ovšem novináři nemají politiky vychovávat, nýbrž hlídat a kriticky posuzovat jejich práci. Odpovědnost za fungování ústavních orgánů mají nakonec vždy občané-voliči, na základě jejichž vůle politici a politické strany získávají moc.

Otázka zní: Jsou média, která každou zprávu přepíší jako senzaci, schopná takovou náročnou službu, o níž hovoříme, plnit? V okamžiku, kdy místo analýzy příčin najdeme jen výkřiky, žádnou kontrolní funkci neplní. Uvedu příklad: My se z novin dozvíme, jak který politik bydlí, ale už nikdo nezkoumá, jak přišel k penězům, za něž si vilu postavil, i když je jasné, že by posledních deset či dvacet let nesměl ani jíst, aby si na takový dům vydělal...

Popisujete krizi médií, která nemusí mít s politickou krizí nic společného. Máte společnosti, jež mají senzacechtivý tisk i stabilizovaný demokratický systém, jako je například Velká Británie, a naproti tomu země, které se sice označují za demokratické a funguje v nich senzacechtivé zpravodajství, nicméně svoboda slova nebo odpovědnost a kontrola politického rozhodování jsou podstatnou měrou omezené jako například v Belgii. Média sama o sobě nemohou nahradit kontrolní funkce politických institucí. Mohou pouze zprostředkovat informaci, kterou si musí pro sebe zpracovat politický systém a následně z ní může také jedině tento systém vyvodit případnou odpovědnost konkrétních osob. Nevadí mi tedy ani tolik skutečnost, že média pracují s informacemi povrchně, ale spíše to, že příslušné politické či právní (trestněprávní) instituce tyto informace ignorují. Pokud se objeví zpráva, že konkrétní politik postavil dům za desítky milionů při poslanceckém příjmu, je to z politického i právního hlediska především práce pro vyšetřovací orgány, nikoli investigativní žurnalisty. Z politického hlediska je jejich práce důležitá, nicméně má pouze omezený dopad. Nebýt novinářů, nebyla by aféra Watergate a prezident Nixon by neodstoupil, pokud by mu nehrozila ústavní sankce zbavení prezidentské funkce (tzv. impeachment).

Přesto proměna médií zřejmě nějak mění i vztah veřejnosti k výkonu a chápání spravedlnosti. Můžete říci jak?

Musíme odlišit představy o spravedlnosti od toho, co označujete za její výkon. Samotné představy o spravedlnosti jsou po staletí ustálené, takže například věříme, že základem spravedlnosti musí být obecné zákony, před nimiž jsme si všichni rovni a které stejnou silou vládnou i nad těmi, kdo mají ve společnosti politickou moc. Právě proto se tak často v dějinách umění zobrazuje spravedlnost jako žena s rovnoramennými váhami v jedné ruce a mečem v ruce druhé, která má navíc velmi často i zavázané oči, aby nevěděla, komu právě podle zákona vyměřuje jeho nárok či trest. Výkon spravedlnosti ale souvisí s fungováním konkrétních politických a právních institucí a možná si vzpomínáte na jednu z nejsilnějších scén v gruzínském filmu *Pokání* od Tengize Abuladzeho, ve které sadistický vyšetřovatel nejprve v polorozbořené zahradě flirtuje se Spravedlností a ve vzájemně zalíbených pohledech společně hrají na klavír svatební pochod z Mendelssohnova *Snu noci svatojánské*. Teprve v okamžiku, kdy se objeví vyšetřovaný, Spravedlnost přestane hrát, vyskočí od klavíru, nasadí si pásku na oči a do ruky vezme rovnoramenné váhy. Na rozdíl od takové frašky, v níž se vyšetřovaní přiznávají k absurdním zločinům právě tak, jak to udělal Bucharin a další bývalí revolucionáři během Stalinových politických procesů ve třicátých letech 20. století, právní stát je státem, v němž Spravedlnost vždy musí, obrazně řečeno, hrát sólo, a to se zavázanýma očima. Myslím, že média neohrožují výkon spravedlnosti tím, že by ukazovala, jak se různé mocenské skupiny snaží uchopit a svázat takové Spravedlnosti její ruce a vnucovat jí vlastní noty.

Pokud média ohrožují výkon spravedlnosti, pak snad tím, že pro ně spravedlnost není mediálně zajímavý problém nad rámec násilného nebo organizovaného zločinu. Existuje i zcela zvláštní riziko tzv. *trials by media*, tj. přeličení, které již nevedou soudy, ale média, jež na základě obecných předsudků odsoudí někoho již předem a bez právních důkazů. O vině v tomto případě rozhodují novináři, a ne soud. Taková mediální prezentace spravedlnosti jistě patří k moderní společnosti a jejím médiím – v kontextu českých dějin lze připomenout například Hilsnerovu aféru, ale v dnešní globální společnosti se síla těchto mediálních soudů zvyšuje vzhledem k rychlosti a globálnímu sdílení přenášených informací. Všichni jsme tak mohli nahlédnout do toho, co se mezi Billem Clintonem a Monikou Lewinskou odehrávalo v Oválné pracovně nebo mezi dětmi a Michaellem Jacksonem v jeho Neverlandu. Hlavním důsledkem takovéto medializace soudních procesů je však mnohem vyšší opatrnost soudů v mediální komunikaci a také právní omezení toho, o čem média smí a nesmí během soudního procesu informovat, a to právě kvůli tomu, aby spravedlnost a právní soudy nenahradila média s jejich předsudky.

Ale na druhé straně skutečnost, že média považují spravedlnost a vůbec problémy justice za nezajímavý problém, jak vy říkáte, je způsobeno i tím, že právě justiční představitelé málo komunikují s veřejností: Lidé pak mohou mít často oprávněný pocit, že spravedlnost se zavázanýma očima, vahami a mečem může flirtovat s policií, státními zástupci i soudci. Neměly by být právě proto společensky důležité soudní procesy (pokud v nich nejde o státní tajemství či sexuální pikanterie) sledovány v přímých přenosech médií, jak to učinil třeba Vojtěch Cepl ml.?

Jen veřejný proces je procesem spravedlivým, ale je rozdíl mezi veřejným procesem a jeho mediálními obrazy. Nelze jednoduše říct, že bychom posílili důvěru v soudy, pokud bychom řízení před nimi přenášeli v přímých přenosech. V tom okamžiku by se ze soudních přelíčení staly telenovely nebo soutěžní pořady, v nichž by diváci mohli hlasovat o vině a trestu. Navíc, co je společensky důležitý soudní proces a kdo by o stupni této důležitosti měl rozhodovat? Jsem skeptik, pokud se jedná o schopnost médií vychovávat populaci nebo v ní probouzet důvěru k soudním či jakýmkoli jiným orgánům. Takovou důvěru si musí budovat soudy samotné, což není otázka jednoho rychlého mediálního obrazu, ale naopak výsledek dlouholeté práce.

Proč představitelé justice tak málo vystupují v médiích? Nepomohla by lepší komunikace obrazu justice ve společnosti? Spravedlivá justice by přece jen měla mít přirozenou úctu u občanů a té je možné docílit jen tehdy, když i poražený odchází od soudu s tím, že mu bylo rozuměno...

Soudce nemůže být autorem svého mediálního obrazu! Média potřebují názor a stanovisko, zatímco soudce musí být nestranný. Je správné, že soudci odmítají svou práci medializovat, protože to z titulu jejich profese ani dost dobře nelze. To ovšem neznamená, že by soudci neměli vůbec veřejně vystupovat. Zde si naopak myslím, že obzvláště soudci nejvyšších instancí mají povinnost informovat o své práci a mohou za tím účelem například využívat rozhovory pro média. Rozhodně bychom se však měli zbavit představy, že důvěra nebo výkon spravedlnosti přímo závisí na její mediální prezentaci.

Vraťme se k médiím. Někdy mám dojem, že za nízkou úroveň politiky do značné míry můžeme my novináři: Nejdříve se musí banalizovat noviny a média vůbec, a teprve potom se může banalizovat politika.

Média, politika, ale například i umění nebo společenské vědy se mění v kulturu sloganů, to je obecný trend. Žijeme ve společnosti, jejíž povrch máme podrobně zmapovaný, ale nejsme si jistí, jestli stále ještě něco existuje pod tímto povrchem. Dokonce se rozpadá samotné metaforické rozlišení povrchu a hloubky, takže je stále těžší určit, co je například v dnešní kultuře povrchní, a co naopak má, jak se říká, hloubku.

A tady jsme u toho: Watergate i Spiegel aféra nebyly jednoduché kauzy, ale společnost je tenkrát byla ochotna přijímat. Watergate se táhla dokonce dva roky, než Richard Nixon odstoupil, a na titulních stránkách novin byla každý týden...

Tohle ovšem není problém médií, ale toho, jak politický systém na problém, krizi, která je svou povahou politická a objeví ji média, reaguje. Huttonova komise* mohla taky vyvolat anglický Watergate, kdyby její závěr byl jiný. Musel by odstoupit jak ministr obrany, tak Tony Blair jako premiér. V Česku je tomu ale jinak, protože politika tady své problémy a konflikty, na které média ukážou, definuje úplně odlišně a jinak se s nimi vyrovnává. Novináři sice jako tzv. čtvrtý pilíř demokracie na něco poukážou, ale pak záleží, jak se k tomu postaví politici, jak funguje opozice a především veřejnost a občané se svými politickými

* V červenci 2003 byla Huttonovou komisí vyšetřována smrt Davida Kellyho poté, co byl označen za primární zdroj zprávy BBC, která obvinila vládu premiéra Blaira ze lhaní, jež zavleklo Británii do války v Iráku. (Pozn. red.)

instrumenty, jako například právem protestu, občanskou neposlušností, peticemi atp. Vždy jde o to, jestli veřejnost nechá politiky z krize vyklouznout, nebo nenechá. V Česku veřejnost ani nevyžaduje nějaká řešení, protože na to není zvyklá. Proto tady média, ať objeví cokoli, nemohou působit jako veřejný kritik politiky, protože to od nich veřejnost vlastně neočekává. Česká veřejnost není sama o sobě kritická, často dokonce kritiku považuje za neslušnou.

Dobrá, ius resistendi je tu silně oslabena dvěma totalitami, ale rychlost, která se stala čtvrtým rozměrem každé zprávy po jazyku, obsahu a rozsahu, vede k něčemu podobnému i ve staré Evropě, ne?

Zastupitelská demokracie už nikde nefunguje jako dřív: zatímco dříve mohl politik z titulu své moci informace o vlastních rozhodnutích do značné míry kontrolovat a nejprve je předávat zastupitelským institucím, dnes ať učiní cokoli, je to hned vrženo do mediálního prostoru. Tento posun směrem k iluzi přímé mediální demokracie však paradoxně občany nemobilizuje, naopak zvyšuje jejich pasivitu. U nás to platí jen o něco víc. Média musí vytvářet iluzi, že se neustále něco děje, i když je mrtvo. To je diktát, pod nímž musí fungovat všechny zpravodajské kanály přinášející zprávy 24 hodin denně. Seběmenší politický konflikt se prezentuje jako krize, takže pasivita je nakonec nezbytnou autoimunitní reakcí veřejnosti před „politickým přehřátím“ organismu. Klasická definice informace, s jakou přišel Gregory Bateson, zní: „Informace je rozdíl, který dělá rozdíl.“ Ovšem tím, že politická zpráva je všudypřítomná, stává se současně nerozlišitelná a zahlcuje veřejný prostor do té míry, že nakonec sama přestává mít informační schopnost rozlišovat, takže o ní nakonec nelze vést politickou diskusi. K takové autoimunitní

reakci veřejnosti došlo například během předvolební kampaně ve Velké Británii v roce 2003. Od okamžiku, kdy Tony Blair vyhlásil parlamentní volby, začala klesat sledovanost politického zpravodajství, které se pochopitelně soustředilo na průběh předvolební kampaně. Lidé tak dali jasně najevo, že nechtějí být předmětem mediální politické mobilizace. Vliv médií na politiku a jejich moc ovlivňovat výsledky demokratických voleb opravdu nelze přeceňovat.

Proto lze nejspíš hovořit o konci mediální demokracie. Otázka zní, kdo či co může začít hrát v současné době kontrolní roli ve veřejném prostoru...?

To je důležitá otázka, protože zejména v českém kontextu homo politicus zmizel velice brzy po revoluční vlně na počátku devadesátých let 20. století. „Člověk politický“, jak ho svého času popisoval americký sociolog Seymour Martin Lipset, vyšel na náměstí a jako historický a politický Subjekt svrhl komunistickou vládu. V následných volbách stvrdil masovou účastí legitimitu demokratickému režimu. Byla to sama vnitřní logika revoluce a její vypjatě politické kategorie jako „my – oni“, „svoboda – útlak“ nebo „demokracie – tyranie“, které z nás všech nakrátko učinily homo politicus. V postkomunistické situaci, kterou například australský politolog Martin Krygier definuje jako kombinaci „institucionálního optimismu“ a „kulturního pesimismu“, však nakonec opět převážil tradičně pesimistický postoj obyvatel vůči veřejnému světu politiky. Homo politicus se v takové situaci nedokázal prosadit a byl brzy nahrazen osvědčeným typem „člověka soukromého“, který se stará o vlastní byt, zahrádku či chalupu, o politice cynicky soudí, že „je to svinstvo“, a svou pasivitu kompenzuje úšklebky na adresu těch,